

Mester Béla

Mi(ke)t értünk ma az "egyetem" szón?

A romániai magyar felsőoktatásról szóló mostani vitára olyan sajátos (világ)helyzetben kerül sor, amely jelentősen megváltoztatja a tárgyat képező fogalom értelmét. Az aktuális egyetemalapítási tervtől és a romániai magyar felsőoktatás sajátos gondjaitól eltekintve is problémaként vetődik föl ugyanis az egyetem szerepének napjainkban történő átértékelődése. Ez a probléma esetünkben még kiélezettebben vetődik föl, ugyanis egyszerre van szó az egyetem mint intézmény kommunizmus előtti autonómiájának és presztízsének a visszaállításáról, a képzésnek olyan típusú eltömegesedéséről, amely Amerikában és Nyugat-Európában már a hatvanas években lezajlott, miközben a nyugati egyetemek mai strukturális problémái is azonnal jelentkeznek. Mindezek a folyamatok pedig, kisebbségi intézményben jelentkezően, jelentősen befolyásol(hat)ják a kisebbségi identitás tartalmát.

Amikor, bármennyire is napi, gyakorlati igénnyel a felsőoktatásról ejtünk szót, jelentsen ez helyzetjelentést és -értékelést, vagy tervekről folyó eszmecsere, mint most, egy pillanatra sem szabad elfelejtenünk, hogy mennyire nem magától értetődő manapság: ki mit ért valójában az "egyetem", "felsőoktatás", illetve a "diploma", "végzettség", "értelmiség", "szakember" kifejezéseken. Mindezen tanácsstalanság mögött persze az az alapvető probléma húzódik meg, hogy mit értünk "tudományon", "tudáson", "hozzáértésen", illetve ezen fogalmak viszonyán. Erre szokták idézni a tudásszociológia radikálisabb képviselőinek immár folklorizálódott, némileg cinikus válaszát: tudomány az, amit az egyetemeken szoktak tanítani. A kígyó itt harap önnön farkába: az intézményrendszert a benne megnyilvánuló tudásformával definiáljuk, e tudásformát pedig azzal az intézménytípussal, "ahol gyártják". Természetesen nem lehet itt céloz egy bármennyire is fontos, de mégis gyakorlati kérdés kapcsán a tudományfilozófia és a tudásszociológia fundamentális problémáit feszegetni, de mégis fontosnak tartom megjegyezni, hogy minden, az egyetemmel kapcsolatos kortárs vita fogalmi bizonytalanságának, dilemmáinak forrását végső soron a tudás és tudomány fogalmának az elmúlt évtizedekben való problematikusságában látom. (Bizonyos határok között ez befolyással van még az olyan, látszólag tisztán gyakorlati kérdések megtárgyalására is, mint az egyetem székhelye. Aki szerint valamely olyan kisvárosban lehetséges, sőt kívánatos magyar egyetemi központot létrehozni, ahol különösebb felsőoktatás sohasem volt, annak más képe lehet arról, hogy mi egy diploma, végső soron arról, hogy mi a tudás, tudomány, mint annak, aki egy patinás egyetemi város mellett kardoskodik, még ha e két, képzeletbeli vitapartner nem is tisztázza magában a tudás fogalmát.)

Annak, hogy e probléma nem csupán a filozófusok erre szakosodott részére tartozik, beszédes jele az a közbeszédben időről időre felújuló vita, amely az egyetem, illetve általában a "tudásipar" szerkezetéről, újradefiniálásáról szól olyan országokban is, ahol sem az oktatási nyelv kérdése, sem pedig a különböző helyi, vallási, etnikai közösségek felsőoktatási igényei, autonómiája nem áll a politika fókuszában. Ezzel kapcsolatban különösen érdemes figyelembe venni 1. az átalakuló kommunikációs technológiával megváltozó tanulási és életstratégiákra, ennek kapcsán az egyetemi rendszer szerkezetváltozására vonatkozó, elsősorban amerikai vitát, amelynek gondolatai, dilemmái ma már nem csupán fordítások révén, de egyre inkább önálló fejtegetések formájában is részei a magyar nyelvű kultúrának; 2. azt a legtöbb közép-európai országban a '89-es fordulat után több lépcsőben lezajló politikai vitát, amely az átalakuló felsőoktatásra vonatkozó törvénykezést kísérte. (Magyarországon ez a folyamat már a rendszerváltás előestéjén elkezdődött az egyetemi ifjúság tanzabadságot és egyetemi autonómiát megfogalmazó tervezeteivel.)

A fönti, talán túlságosan elméletinek és távolinak tűnő vitatémák, dilemmák azonban egy konkrét intézmény megalapítása során rögtön húsba vágó kérdéssé válnak, ha számot vetünk azzal, hogy vajon kik fognak az intézményben diplomákat szerezni, azok milyen fajta diplomák lesznek és kinek lesz szüksége az ilyen fajta tudással rendelkező emberekre, mint munkaerőre. A régebben megszokott, a köztudatban, az egyetemi emberek köztudatában is élő tudás- és értelmiségképhez viszonyítva a következő változásokat látom¹:

- a felsőoktatás szintjeinek kérdése;
- a képzés földrajzi és módszerbeli tagoltsága;
- megosztott tulajdonviszonyok és finanszírozás.

A felsőoktatás szintjeinek kérdése

A felsőoktatás a klasszikus egyetemi képzésen kívül főiskolai diplomával záruló (angol terminussal BA, BSc) curriculumokat is magában foglal. Ezeket a diplomákat a kontinensnek ezen a felén azonban többnyire különálló intézményekben lehet megszerezni, annak a lehetősége nélkül, hogy a tanulmányokat diploma után folytatva, az így végzett kurzusok beszámításával egyetemi diplomát lehessen szerezni, illetve fordítva, hogy valaki egyetemi tanulmányait a tervezettnél hamarabb, főiskolai diplomával fejezhesse be. Ez az intézményi elkülönülésből eredő, a nyugati, főként az angolszász mintához képest fennálló inkompatibilitás, amelynek eredményeképpen a felsőoktatás rugalmatlanabb, mint tőlünk nyugatabbra, valamilyen szinten a térség minden országában fennáll, Romániában azonban még két sajátosság bonyolítja a helyzetet: 1. Több, eddig nem felsőoktatási szintű diplomát kiadó intézménytípus, így a tanítóképzés most válik a felsőoktatás részévé. Ennek beintegrálása a diplomák és a curriculumok rendszerébe hatalmas és hosszú távú feladat. (Ez Magyarországon évtizedekig tartott, igaz, hogy a folyamatot hátráltatta ezeknek az iskoláknak a szinte teljes szervezeti elkülönülése.) 2. A magiszteri kurzusok kérdéses nemzetközi státusa. (Még az is elképzelhető, hogy egy rossz forgatókönyv szerint esetleg némely országban csak ezt ismerik el majd egyetemi diplomaként, mondván, hogy az alapidiploma a BA/BSc-vel egyenrangú.)

Egy másik, talán kevésbé ismert képzési forma, amelyre, ha hozzáértően szervezik, tömegigény lehet, a post-secondary képzés.² A közkeletű vélekedésekkel szemben nem minden, érettségi utáni, felsőoktatási diplománál kisebb értékű papírt adó tanfolyam tartozik ide, hanem csak azok, amelyekben a tananyag egy meghatározott része azonos a rokon felsőoktatási szakon meglévővel, amit valamely egyetem vagy főiskola hivatalosan elismer, és be is számít, ha valaki tanulmányait az illető szakirányban ott folytatja. (Legegyszerűbb és legkívánatosabb persze, ha az illető főiskola vagy egyetem maga szervez post-secondary kurzusokat.)

E két, a klasszikus egyetemi képzésnél alacsonyabb rangú képzéssel szemben a következő érveket szokás felhozni:

1. Lerontja az egyetem klasszikus presztízsét, színvonalát, ellentétben az eredeti egyetemi eszmével, következésképpen jobb, ha külön intézményben marad. Ezzel szemben e formáknak az egyetemi rendszerbe integrálása éppen a színvonal emelkedésével jár, hiszen így a nem egyetemi rangú képzés is az egyetemi tudományosság kontrollja alatt működik. Másik előnye ennek az integrációnak, hogy nincsen meg az intézmény elnevezéséből adódó szintű diploma kiadásának a kényszere. Magyarul: nem kell feltétlenül minden típusú képzés után egyetemi, illetve főiskolai diplomát kapnia annak, aki odajárt, csak azért, mert a képzést az egyetem szervezte. (Például nem kell rögtön egyetemi szakká nyilvánítani az egyetem által szervezett gazdatanfolyamot, viszont jó, ha az egyetem megfelelő tanszékei szervezik, felügyelik szakmailag ezt a gazdatanfolyamot. Különösen a post-secondary képzés elterjedése mentesíthetné az intézményt attól a kényszertől, hogy minden képzési típusból felsőoktatási diplomát adó szakot csináljon.)

2. E képzési formák nincsenek összhangban a tudománytermelő, kutató egyetem koncepciójával, aki ezekre jár, annak meg sem fordul a fejében a tudományos pálya, pedig a cél az lenne, hogy a tudományosság központja újra az egyetem legyen. Ezzel szemben az a helyzet, hogy már a mai egyetemen is csak a hallgatók egy kisebb része akar igazából tudományos kutatással foglalkozni, nagyjából a doktorandusok, akik hovatovább annyian vannak, mint pár évtizede a hallgatói létszám. Emellett fontos összefüggés, hogy minél szétagoltabb, kisebb intézményekben folyik az érettségi utáni képzés, annál lassabban terjednek el az újabb kutatási eredmények a képzés egész skáláján. (Kírvó esetekben a késedelem több évtized is lehet, amit azonban a képzési szintek integrálásával radikálisan csökkenteni lehet.)

E két képzési szint problémáját egy, a tervek szerint eleve *hálózatban* gondolkodó egyetem anélkül oldhatja meg, hogy át kelljen mennie a magyarországi felsőoktatási integrációhoz hasonló, igen nehézkesen és lassan keresztülvihető folyamaton. Ebből következően az egyetemi hálózatnak legfőbb értelme az, hogy az alsóbb szinteken folyó képzés fölött tudományos kontrollt gyakoroljon, a hallgatók számára pedig világosan előírt feltételek alapján a szintek közötti egyszerű mozgást mind fölfelé, mind lefelé biztosítsa.

Más természetű problémákat vet föl az egyetemi diploma utáni szintek kérdése. Ezek közül a doktori kurzusokról lehet tudni pontosan, hogy mit ad és mire való, már csak a jövődő egyetemnek kell elgondolkodnia azon, hogy mit kezd a doktorandusaival, akik a következő nemzedék oktatói lesznek. Lehet napi rutinfeladatokkal úgy túlterhelni őket, hogy az már káros a tudományos fejlődésükre, és lehet arra sem méltatni őket, hogy saját kutatási területük témájából, amelyhez esetleg ők értenek a legjobban, kurzust indíthassanak. Lehet azonnal biztos helyet ígérni nekik a teljesítménytől függetlenül, és lehet éreztetni, hogy ha megfeszülnek, sem lehet belőlük egyetemi oktató. Mindegyikre van példa, nyilván egyik sem követendő. A megoldás az lehet, hogy minél szélesebb körű ösztöndíjrendszer

igyekezzünk kiépíteni, beleértve a predoktori (vizsgák, referátumok utáni, de a disszertáció megvédése előtti időszakban lévő fiatal kutatókról van szó) és posztdoktori ösztöndíjakat. Az ösztöndíjas doktorandustól, predoktortól, posztdoktortól viszont elvárható, hogy tekintélyes részt vállaljanak az oktatási munkából, anélkül hogy feltétlenül azonnal alkalmazást nyerjenek. (Ha negyven doktorandus közül a legjobb tíz tart tíz különböző témában, a saját kutatási területén egy-egy kurzust, az sokkal többet ér, mint közülük az egyetlen gyakornoknak fölvetett fiatal kutató által szakmányban megtartott tíz kurzus, ami után nem marad ideje a saját témájára, még ha örül is neki, hogy van állása.) Mindenkinek persze nem lehet ösztöndíjat adni, és ez nem is kívánatos: legyen verseny a különböző doktori ösztöndíjakért, akár azon a módon is, hogy azok menet közben elveszíthetők és mások által elnyerhetők legyenek. Mindennek viszont feltétele, hogy az egyes karok doktori szabályzataiban nagyon pontosan és világosan szabályozni kell a doktorandusok kötelezettségeit és teljesítményük mérésének elveit.

Nagy szerepe kell hogy legyen a nem doktori jellegű, de mégis komoly presztízsű posztgraduális képzéseknek is. Sokszor inkább érdemes kevesebb és "klasszikusabb", de egyenként is elég nagy hallgatói létszámú szakot indítani, majd a szakosodást a posztgraduális képzésre bízni, mint hagyni, hogy jónak, divatosnak látszó ötletektől vezérelve átláthatatlanul túlburjánozzon az alapképzés szakstruktúrája.

Nagy jelentőségű dolog, amire azonban a közép-európai egyetemek talán még nem figyelnek oda eléggé, hogy megszervezzék az általuk oktatott szakok végzettjeinek rendszeres továbbképzését. Ilyen továbbképzéseken több értelmiségi pályán amúgy is rendszeresen részt kell venni, vagy hivatalos kötelezettségként, ennek klasszikus példája a tanügy, vagy a tudományterület gyors fejlődése okán, mint a mérnöki tudományokban. Jó, ha az egyetem mindent elkövet, hogy ennek a képzési formának minél nagyobb szeletét hasítsa ki magának. Ez jó a résztvevő volt hallgatóknak, mert bízhatnak a képzés színvonalában, de jó az egyetemnek is, mert hosszabb távon pénz van ezekben a formákban - a tandíjat meg lehet fizettetni a hallgatóval vagy munkáltatójával -, másrészt így intézményessé válhat a volt hallgatókkal való társadalmi kapcsolat.

A képzés földrajzi és módszerbeli tagoltsága

Az egyetemi hálózat gondolata maga után vonja, hogy a képzés különböző földrajzi helyeken folyik. Ha ez nem csupán annyit jelent, hogy a kihelyezett kar, tagozat, tanszék oktatóinak a fizetését is Kolozsvárott könyvelik, ez feltételez(het)i a nem hagyományos képzési formák elterjedését a hálózaton belül. (Egyébként az, hogy egy komoly egyetemi központ professzori kara *csak* azt nézi meg, ki taníthat ugyanazon intézmény főiskolai diplomát adó kihelyezett tagozatán az ország másik végében, még mindig jobb, mintha az ilyen kis intézményekben minden tudományos kontroll nélkül lehet tevékenykedni.) Itt a különböző távoktatási formákra, mindenekelőtt az internetes kurzusokra gondolok. (Ennek nagy szerepe lehet a rendszeres diploma utáni továbbképzésben és például az egyetemi felvételig felkészítő tanfolyamokban is.) Természetesen nem lehet minden tudományágban és minden képzési szakaszban ilyen formával élni, és az is kerülendő, hogy a távoktatás jelszava pusztán az oktatói kényelmesség álcája legyen, de olyan egyetemen, amely sok kihelyezett tagozattal működik, hallgatói pedig ezek között viszonylag szabadon átjárnak, mint a világon mindenütt, életkorukat tekintve egyre szórtaabbak, egy részük egyre tapasztaltabb, hiszen sokan a megszokottnál később kezdik tanulmányaikat, sokan ki-kihagynak egy-egy évet, félévet, hogy összegyűjtsenek némi pénzt. Földrajzi tekintetben, valamint a hallgatók életkorát, előképzettségét tekintve erősen differenciált egyetemen elkerülhetetlen és jótékony hatású a személyes találkozásokkal megtámogatott internetes távoktatás aránya. (Nem beszélve arról, hogy a világhálón megjelenő kurzusok szakirodalmi előbb-utóbb létrehozhatnak egy, a weben máshol található magyar nyelvű szövegekkel kiegészíthető "kézikönyvtárat", amelynek megvan az az előnye a hagyományos szövegekkel szemben, hogy nem olvassák rongyosra, nem lopják el, és egyszerre akárhányan olvashatják.)

Megosztott tulajdonviszonyok és finanszírozás

A legkényesebb, ugyanakkor a legjobb lehetőségeket mutató pontja lehet egy új egyetemnek a meglévő és felfedezendő, igen különböző természetű finanszírozási források okos kombinációja. Ideális esetben, azaz, ha minden eddigi kezdeményezést sikerül a létrehozandó egyetemi hálózatba integrálni, már most elég heterogén kép alakul ki az épületek és eszközök tulajdonviszonyait, a különböző támogatások, finanszírozási források természetét, szabadon elkölthető vagy megkötött célokra kapott voltát tekintve. Ezt különösen a kihelyezett tagozatok esetében még színesítheti a jövőben a Community College-hoz hasonló rendszer. Itt persze aligha lehet arra számítani, hogy kisvárosok, régiók képesek teljesen eltartani akár egy kicsi és csak egy-két, a környék igényeit kielégítő szakot fenntartó főiskolát, mint Amerikában, de támogatást, például épületet, esetleg földet adhatnak, és ezért cserébe

elvárhatnak bizonyos beleszólást például annak a kihelyezett tagozatnak a képzési struktúrájába, amelynek épületet adtak a városban.

Mivel remélhetőleg sok és sokféle támogatóra lehet számítani, amelyek közül némelyek nem is hajlandók az egész egyetemi hálózatot támogatni, hanem csak mondjuk a városukban működő kihelyezett tagozatot vagy a falujukból származó diákok szállását, ösztöndíját, ezek tekintélyesebb képviselőiből, megbízottaiból célszerűnek látszik általában és karonként, egységenként is egy Advisory Board típusú tanács létrehozása, amely különbözik a tulajdonosi jogokat gyakorló Kuratóriumtól és a szakmai munkát irányító Egyetemi Tanácstól, és mivel joga van bizonyos információkhoz, figyelemmel kíséri és véleményezi az egyetemi testületek munkáját.

Ez a tanács jelenthetné a kisebbségi társadalom és az egyetem közötti kommunikáció egyik igen fontos, új terepét, amely segítséget adhatna a képzési igények felmérésében és talán, mint a végzetek egy nagy munkáltatója, visszajelzést is adhatna a képzésről.

1 A következő problémacsomagot az egyetem funkcióváltására vonatkozó, főleg amerikai irodalom és a felsőoktatásra vonatkozó magyarországi törvénykezési folyamat tapasztalatai alapján állítottam össze. Utóbbinak egy fontos szakaszát alkalmam volt részletesen figyelemmel kísérni.

2 A terminust a magyarországi hivatalosságban "felsőfokú szakképzésnek" magyarították, de a magyar kifejezés tartalmával sokszor máig sincs tisztában még az sem, aki ezen a téren dolgozik, ezért inkább meghagyom az angol elnevezést.

- [Berényi Dénes: Az erdélyi magánegyetem kérdéséhez](#)
- [Biró A. Zoltán: Romániai magyar magánegyetem, székelyföldi szemszögből](#)
- [Hollanda Dénes: Hozzászólás Tonk Sándor Romániai magyar magánegyetem című vitaindító írásához](#)
- [Horváth Sándor: Hozzászólás Tonk Sándor, a Sapientia Kuratóriuma elnökének tanulmányához](#)
- [Kerekes Jenő: Hozzászólás a romániai magyar egyetemi hálózat kiépítésének kérdéséhez](#)
- [Mester Béla: Mi\(ke\)t értünk ma az "egyetem" szón?](#)
- [Péli Gábor: Romániai magyar magánegyetem](#)
- [Péntek János: Elvek, tervek és realitások](#)
- [Pusztai Kálmán: Vélemény Tonk Sándor írásával kapcsolatban](#)
- [Somai József: Válaszúton a függőség vagy függetlenség felé](#)
- [Szabó Bálint György: Az erdélyi magyarok 21. századi felsőfokú oktatásának alapelveiről a Transylvania Trust Alapítvány értelmezésében](#)
- [Veress Károly: Egy egyetemkoncepció az illúzió és a valóság között](#)
- [Vofkori László: Hozzászólás az Erdélyi Magyar Magánegyetem ügyéhez](#)
- [Wanek Ferenc: Gondolatok a Romániai magyar magánegyetemről, Tonk Sándor vitaindító írása kapcsán](#)
- [Kurdi Krisztina - Ring Éva: Kisebbségi felsőoktatási modellek az Európai Unióban és az Erdélyi Magyar Magánegyetem](#)
- [Székely István: Értelmezési keret az erdélyi magyar egyetem kérdéséhez, különös tekintettel annak demográfiai összetevőire](#)
- [György Lajos: A magyar tudományosság és a magyar tanárképzés 1927. évi helyzete és jövő feladatai Erdélyben](#)
- [Tanulmányi bizottság Kolozsvárott](#)
- [A Sapientia Alapítvány Kuratóriumának Nyilatkozata az Erdélyi Magyar Magánegyetem létrehozásáról](#)
- [A Sapientia Alapítvány pályázati felhívása](#)
- [A kolozsvári székhelyű Sapientia Alapítvány Kuratóriumának közleménye](#)
- [Vetési László: Szórványstratégia - nemzetstratégia](#)
- [Dan Oprescu: A nemzeti kisebbségek 1999-ben](#)
- [Győri Szabó Róbert: A nemzeti kisebbségek oktatási rendszerei Lengyelországban](#)
- [Baranyi László: Magyar rádiós közszolgálat Romániában](#)
- [Kósa András László: Új biztonságpolitika az Európai Unióban. Meghatározó lesz-e a Nyugat-európai Unió?](#)
- [Mester Béla: Kisebbségi identitás a hálózottság korában](#)
- [Zakota Zoltán: Centralizáció és provizorátus](#)
- [Gerencsér Balázs - Juhász Albin: A kárpát-medencei magyar autonómiák lehetősége az ezredfordulón](#)
- [Hunyadi Attila: Romániai magyar gazdaságpolitika 1918-1940](#)

- [Zsigmond Csilla Dalma: Ökológiai katasztrófa vagy véletlen baleset? A ciánszennyeződés romániai sajtóvisszhangja](#)
- [A nemzetiségi irodalom válogatott bibliográfiája 1988 \(folytatás\)](#)
- [A magyar politikatudomány válogatott bibliográfiája 1999. harmadik negyedév](#)

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék